

Rivieroeververdedigen

Al of niet verenigbaar met hoge aantallen en kwetsbare soorten broedvogels?

Lange tijd was het verdedigen en versterken van rivieroeveren – meestal met harde structuren - synoniem met een belangrijk verlies van natuurwaarden. Gelukkig is de laatste tien jaar een kentering merkbaar en wordt er door het Agentschap Waterwegen en Zeekanaal NV (W&Z, het vroegere AWZ), Afdeling Bovenschelde, volop geïnvesteerd in natuurvriendelijke oeververdedigingen (NTMB= NatuurTechnische MilieuBouw). Dit is ook het geval langs de IJzer waar in verschillende fasen en op verschillende manieren oevers werden verstevigd, variërend van klassieke betonnen kopbalken, doorgroeietegels, smalle plasbermen die van de rivier gescheiden worden door houten palenrijen en/of dwarsplanken tot brede oeverzones.

De IJzer ontspringt te Frankrijk nabij St-Omer, stroomt ons land in ter hoogte van Roesbrugge en mondt na 76 km (waarvan 44 km op Belgisch grondgebied) in de Noordzee uit te Nieuwpoort. Het is een typische regenrivier met sterke waterpeilschommelingen. De IJzer is echter gekanaliseerd en het waterpeil wordt kunstmatig geregeld, waarbij bij laagtij geloosd wordt in de Noordzee. Vooral de IJzerbroeken (het natuurlijke overstroomingsgebied stroomopwaarts Diksmuide - Vogelrichtlijngedebied) staan bekend voor hun grote aantallen watervogels tijdens de wintermaanden.

In 2005 startte in opdracht van W&Z een onderzoeksproject op het INBO met als doel een evaluatie te maken van die verschillende types oeververdedigingen langs de IJzer. Hierbij worden verdedigde oevertypes (Tabel 1) onderling en met de aanwezige natuurlijke (onverdedigde) oevers (riettype, steiloever, tussentype en struweeltype) vergeleken. Het ecologisch luik omvat deelonderzoeken op vlak van plantengroei, ongewervelden en broedvogels. In 2005 gingen de deelonderzoeken planten en broedvogels van start.

De broedvogelinventarisatie (uitgebreide territoriumkartering) van het traject Nieuwpoort-Fintele (62,4 km rivieroever) werd uitgevoerd in de maanden mei en juni door Peter Adriaens en Ann De Rycke. In totaal werd elk traject 3 keren bezocht. Enkel territoria op de dijken en oevers van de rivier werden in kaart gebracht.

In totaal werden 470 territoria van broedvogels vastgesteld, verdeeld over 30 soorten (enkele algemene soorten zoals Merel en Winterkoning niet inbegrepen).

Om de bespreking overzichtelijk te houden, werden de waargenomen vogelsoorten ingedeeld volgens het habitatype (Tabel 2). Voor 2 vogelsoorten wordt een aparte melding gemaakt als bijzondere broedvogel: IJsvogel en Oeverzwaluw.

Type oeververdediging	Beschrijving
<i>Oude, klassieke types</i>	
Betonnen kopbalken	Betonnen kopbalken met schuine wand, gestut door lange betonnen damwanden aan de oeverteen
Verticale betonpalen	Idem als vorige maar de kopbalk werd niet geplaatst zodat enkel de damwand zichtbaar is
Metselwerk	Metselwerk in bakstenen, waarbij de techniek een deel van de oeverteen maar vooral onder water de oever bedekt, grotendeels verzakt
<i>NTMB-types</i>	
Doorgroeietegels 'plat'	Betonnen tegels met 35% doorgroeiopeningen, hier met een tegel onder water geplaatst onder een zwakke helling
Doorgroeietegels 'steil'	Idem als vorige doch de tegels enkel op de oevertalud geplaatst zonder onderwatertegel
Enkele palenrij	Palenrij geplaatst op circa 1 m afstand van de oeverteen, gesteund door schanskorven, riet aangeplant op kokosrollen
Houten dwarsplanken	Aaneengesloten houten dwarsplanken, gesteund door schanskorven, riet aangeplant op kokosrollen
Vooroever	Palenrij op 3 m afstand van de oever geplaatst, enkel grondaanvulling, instroomopeningen om de 25 m
Brede oeverzone	Dijkverplaatsing landinwaarts zodat een brede zone voor water vrijkomt tussen de nieuwe dijk en de oude deels afgegraven oever

Soortgroep	Soort	Aantal territoria
Watervogels	Canadese Gans	1
	Grauwe Gans	3
	Fuut	22
	Meerkoet	41
	Waterhoen	36
	Wilde Eend	20
Subtotaal		123
Moerasvogels	Bosrietzanger	12
	Cetti's Zanger	3
	Kleine Karekiet	138
	Rietzanger	58
Subtotaal		211
Struweelvogels	Braamsluiper	1
	Grasmus	8
	Kneu	2
	Koolmees	4
	Pimpelmees	1
	Ransuil	1?
	Ringmus	7
	Spotvogel	1
	Staartmees	1
	Tijftjaf	3
	Tuinfluiter	5
	Zomertortel	2 (onderschatting)
Zwartkop	5	
Subtotaal		40
Bijzondere broedvogels (steile, afkalvende rivieroeveren)	IJsvogel	2
	Oeverzwaluw	88
Subtotaal		90
Overige	Koekoek	1 (onderschatting)
	Gele kwikstaart	1
	Roodborsttapuit	1 (mogelijk broedgeval: éénmalige waarneming)
	Witte kwikstaart	3
Subtotaal		6
Totaal		470

Tabel 1. Korte beschrijving van de meest gebruikte oeververdedigingen langs de IJzer.

Doorgroeietegels 'plat'

Tabel 2. Soortenverdeling van de broedvogels volgens habitatype en hun aantallen langs de IJzeroevers tussen Nieuwpoort en Fintele in 2005

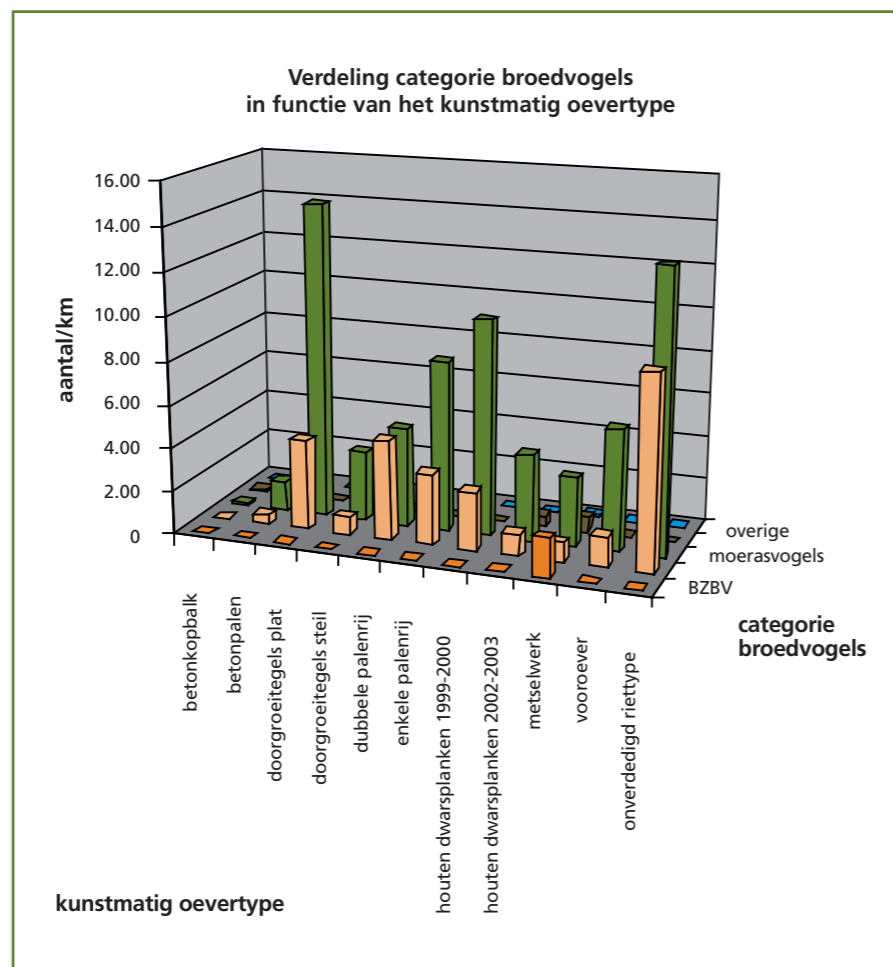

Vooroever

Figuur 1. Aantal broedvogels binnen een soortgroep per lopende km voor de verdedigde oevertypes en de onverdedigde rietoevers.

- BZBV
- watervogels
- moerasvogels
- struweelvogels
- overige

Figuur 1 geeft de aantallen per lopende km per oevertype voor de verschillende vogelgroepen. Na dit eerste monitoringsjaar kunnen een aantal voorlopige conclusies getrokken worden met betrekking tot de aanwezigheid van broedvogels in relatie tot verschillende oevertypes:

- In onverdedigde rietoevers wordt het hoogste aantal **watervogels** (8,9/km) aangetroffen; gevolgd door het onverdedigde struweeltype (6,7/km) en daarna gevolgd door een aantal NTMB-types: dubbele palenrijen (4,6/km), doorgroeitiegels met een platte onderwatertegel (4,2/km) en enkele palenrijen (3,3/km). Oude betonnen oevertypes bieden geen of zeer weinig broedgelegenheid voor watervogels.
- Het aantal broedgevallen van **moeras- en rietvogels** is het hoogst ter hoogte van de doorgroeitiegels met een platte onderwatertegel (14,6/km), direct gevolgd door de onverdedigde rietoevers (13/km). De zeer dichte rietkraag van deze oevertypes, met hoge dichtheden van Kleine Karekiet en Rietzanger, spelen hierin een cruciale rol. De zeldzamere Cetti's Zanger en de Bosrietzanger worden echter niet of veel minder waargenomen ter hoogte van deze doorgroeitiegels.
- **Struweelvogels** worden logischerwijze vnl. waargenomen ter hoogte van de onverdedigde oevers begroeid met struweel (10,2/km), maar ook watervogels komen in relatief hoge aantallen voor ter hoogte van deze struwelen (6,7/km). Doordat struwelen weinig aanwezig zijn ter hoogte van de verdedigde oevertypes worden dan ook weinig broedvogels van struwelen waargenomen. Struwelen langs rivieren zijn voor deze soorten vaak een laatste toevluchtsoord in het open, intensieve landbouwgebied waar lineaire landschapselementen zeer schaars geworden zijn.
- **Broedvogels van steile, afkalvende oevers**, zoals Oeverzwaluw en IJsvogel, worden normaal gezien niet aangetroffen in de NTMB-oevers, maar zijn beperkt tot de onverdedigde steiloevers of verzakt metselwerk (vooral ter hoogte van Nieuwpoort, tussen Mannekensvere en Tervate en tussen Diksmuide en Knokkebrug). **Het behoud van dergelijke natuurlijke steiloevers is belangrijk als men broedgelegenheid voor deze soorten wil behouden.**

Steiloever met nestgaten van Oeverzwaluw in de niet afgegraven oever van de brede oeverzone met landinwaartse dijkverplaatsing te Mannekensvere.

Globaal gezien hebben onverdedigde oevertypes duidelijk de hoogste waarde voor broedvogels. Ze kennen ook de hoogste diversiteit aan soorten. Toch hoeft het verdedigen van rivieroevers niet altijd en overal een grote negatieve impact te hebben op broedende vogelsoorten. Vooral voor bepaalde moeras- en rietvogels kunnen via NTMB geschikte broedhabitats worden gecreëerd, al dient vermeden te worden dat er te eenzijdige vegetatietypes (bv. overal Riet) ontstaan die slechts voor enkele soorten belangrijk zijn. De aanwezigheid van diverse types rivieroevers met voldoende variatie blijft belangrijk. Dit kan door het toepassen van bepaalde NTMB-technieken die natuurlijke processen zoals erosie en sedimentatie behouden of toelaten. Bijvoorbeeld door de aanleg van bredere oeverzones (Mannekensvere), met een verplaatsing van de dijk landinwaarts, zodat aan de rivierzijde deze processen toegelaten kunnen worden.

Omdat in 2005 niet het volledige traject (werken tussen Stavele en Roesbrugge) kon worden uitgevoerd en het natte en koude voorjaar roet in het eten gooide, werd de inventarisatie in 2006 opnieuw uitgevoerd over het gehele traject van de IJzer. Resultaten van deze telling volgen later.

Ann De Rycke, Peter Adriaens & Koen Devos
ann.derycke@inbo.be